Curtea Constituțională

Decizia nr. 539/2018 asupra constituționalității Legii de revizuire a Constituției României

Text publicat în M. Of. al României
În vigoare de la 18 septembrie 2018

Valer Dorneanu - președinte

Marian Enache - judecător

Petre Lăzăroiu - judecător

Mircea Ștefan Minea - judecător

Daniel-Marius Morar - judecător

Mona-Maria Pivniceru - judecător

Livia Doina Stanciu - judecător

Simona-MayaTeodoroiu - judecător

Varga Attila - judecător

Claudia-Margareta Krupenschi - magistrat-asistent-șef

1. Pe rol se află examinarea, din oficiu, a Legii de revizuire a Constituției României, cauză ce formează obiectul Dosarului nr. 1.307/L1/2018 al Curții Constituționale.

2. În temeiul art. 154 alin. (5) din Regulamentul Senatului, republicat, cu modificările ulterioare, Senatul României a transmis Curții Constituționale, prin adresa înregistrată la Registratura Jurisdicțională a Curții Constituționale cu nr. 7.746/12 septembrie 2018, Legea de revizuire a Constituției României, adoptată de Camera Deputaților, în ședința din data de 9 mai 2017, și de Senat, în ședința din data de 11 septembrie 2018.

3. Potrivit dispozițiilor art. 146 lit. l) din Constituție, coroborat cu art. 23 din Legea nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată, cu modificările și completările ulterioare, Curtea Constituțională se pronunță, din oficiu, asupra legii de revizuire a Constituției.

4. La dosar au fost depuse o serie de documente și memorii amicus curiae, cuprinzând atât argumente în susținerea constituționalității Legii de revizuire a Constituției, cât și în sensul neconstituționalității acesteia.

5. Astfel, prin Adresa nr. XVI/867 din 12 septembrie 2018, înregistrată la Curtea Constituțională cu nr. 7.782/12 septembrie 2018, Grupul parlamentar al Uniunii Salvați România din Senatul României, reprezentat de liderul de grup, senator Vlad Alexandrescu, a depus un memoriu amicus curiae, completat prin Adresa cu nr. XVI/868/13 septembrie 2018, înregistrată la Curtea Constituțională cu nr. 7.787/13 septembrie 2018, prin care susține, în esență, neconstituționalitatea Legii de revizuire a Constituției României prin raportare la prevederile art. 147 alin. (4) din Constituție, în sensul nerespectării Deciziei Curții Constituționale nr. 431 din 21 iunie 2017, respectiv a considerentelor referitoare la aplicarea bicameralismului perfect în procedura parlamentară de adoptare a legii de revizuire a Constituției.

6. În memoriile depuse de Asociația "Alianța Familiilor din România" și Asociația "Pro Vita" București, înregistrate la Curtea Constituțională cu nr. 7.789/13 septembrie 2018 și nr. 7.803/14 septembrie 2018, se susțin constituționalitatea Legii de revizuire a Constituției, prin raportare la limitele revizuirii impuse de art. 152 din Actul fundamental, a procedurii parlamentare de adoptare a Legii de revizuire a Constituției, precum și validitatea votului exprimat în fiecare dintre cele două Camere ale Parlamentului.

7. Coaliția Anti-discriminare (rețea de organizații neguvernamentale) și Alianța "Respect. Platforma pentru Drepturi și Libertăți" (alianță a peste 110 organizații neguvernamentale) a transmis documentul intitulat "Amicus curiae", înregistrat la Curtea Constituțională cu nr. 7.807/14 septembrie 2018, prin care arată, în esență, faptul că textul propus prin legea de revizuire nu îndeplinește condiția de aplicare nediscriminatorie, impusă imperativ de art. 53 alin. (2) din Constituție, aducându-se atingere existenței dreptului la căsătorie, prin raportare la prevederile art. 4 alin. (2), art. 15 alin. (1), art. 16 alin. (1) din Constituție precum și, prin coroborare cu art. 11 alin. (1) și art. 20 alin. (2) din aceasta, la evoluția internațională și interpretarea consolidată în jurisprudența a Curții Europene a Drepturilor Omului (Cauza Orlandi și alții împotriva Italiei, 2017) și a Curții de Justiție a Uniunii Europene (Cauza Coman, Hamilton și ACCEPT împotriva Inspectoratului General pentru Imigrări, 2018).

8. Entitățile Amnesty International, European Comission on Sexual Orientation Law (ECSOL) și ILGA Europe (The European Region of the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) au trimis la dosarul cauzei un document intitulat "Amici curiae", înregistrat la Curtea Constituțională cu nr. 7.808/14 septembrie 2018, prin care susțin că revizuirea constituțională propusă încalcă dreptul la egalitate în fața legii și la protecția egală din partea legii, dreptul la respect pentru viața privată și de familie și dreptul de a se bucura de drepturi fără discriminare și de a nu fi supus unei discriminări nejustificate de o autoritate publică - drepturi consacrate în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. De asemenea, Legea de revizuire a Constituției generează o contradicție cu

legislația Uniunii Europene și cu drepturile prevăzute în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, echivalente cu cele anterior menționate, susținându-se, în acest sens, faptul că, în Cauza Coman, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a decis că termenul de "soț"/"soție" include căsătoriile între persoane de același sex.

9. De asemenea, "Forul Național al Adolescenților împotriva Hărțuirii" a transmis la dosarul cauzei un document autointitulat "scrisoare publică", înregistrat la Registratura Jurisdicțională cu nr. 7.792 din 13 septembrie 2018, prin care se exprimă opinia potrivit căreia inițiativa cetățenească privind revizuirea art. 48 din Constituție "se află sub semnul întrebării ca număr de semnături", precum și că aceasta contravine art. 16 alin. (2) și art. 152 alin. (2) din Constituție.

10. Cu privire la toate aceste memorii, Curtea reiterează cele statuate constant în jurisprudența sa, în sensul că "procedeul intervenției în calitate de amicus curiae în procedura din fața Curții Constituționale nu reprezintă o extindere a cadrului procesual existent [...] Depunerea de note scrise, în aceste condiții, nu echivalează cu atribuirea vreunei calități procesuale [. . .], ci are semnificația exprimării unei opinii/poziții a unei terțe persoane față de litigiul constituțional asupra problemei deduse instanței a quo, cu scopul de a sprijini instanța de contencios constituțional în soluționarea cauzei" (Decizia nr. 887 din 15 decembrie 2015, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 191 din 15 martie 2016).

C U R T E A,

examinând Legea de revizuire a Constituției României, adoptată de Camera Deputaților în ședința din data de 9 mai 2017 și de Senat în ședința din 11 septembrie 2018, raportul întocmit de judecătorul-raportor, dispozițiile Constituției, ale Legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, republicată, precum și ale Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, republicată, cu modificările și completările ulterioare, constată următoarele:

11. Obiectul cauzei îl constituie Legea de revizuire a Constituției, adoptată de Camera Deputaților în ședința din data de 9 mai 2017 și de Senat în ședința din 11 septembrie 2018, care are următoarea redactare:

*"**Art. I. -***
Alineatul (1) al articolului 48 din Constituția României, revizuită prin Legea nr. 429/2003, aprobată prin referendumul național organizat în zilele de 18-19 octombrie 2003 și republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 767 din 31 octombrie 2003, se modifică și va avea următorul cuprins:

«

ARTICOLUL 48 Familia

(1) *Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între un bărbat și o femeie, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor.»*

Art. II. -

Revizuirea Constituției se supune aprobării prin referendum, organizat potrivit dispozițiilor art. 151 alineatul (3) din Constituția României, republicată.

Această lege a fost adoptată de Camera Deputaților și de Senat, cu respectarea prevederilor articolului 151 alineatul (1) din Constituția României, republicată."

(I) Competența Curții Constituționale de a se pronunța asupra constituționalității legii de revizuire a Constituției:

12. Potrivit art. 146 lit. l) din Constituție, coroborat cu art. 23 din Legea nr. 47/1992, Curtea Constituțională se pronunță, din oficiu, asupra legii de revizuire a Constituției.

13. Atribuția Curții de exercitare, din oficiu, a controlului de constituționalitate asupra inițiativelor de revizuire a Constituției a fost prevăzută de legiuitorul constituant originar la art. 144 lit. a) teza finală din Constituția din 1991.

14. Cu prilejul revizuirii din anul 2003 a Constituției României, legiuitorul constituant derivat a redimensionat aria de competență a Curții Constituționale în materia procesului de revizuire constituțională, prevăzând, la art. 146 lit. l) din Legea fundamentală, că aceasta îndeplinește și alte atribuții prevăzute de legea sa organică. În temeiul acestei norme fundamentale, legiuitorul ordinar a operat modificări normative asupra legii organice a Curții, astfel că, prin art. I pct. 19 din Legea nr. 232/2004 pentru modificarea și completarea Legii nr. 47/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 502 din 3 iunie 2004, a fost introdus, în cadrul capitolului III - Competența Curții Constituționale, secțiunea a 2-a - Procedura jurisdicțională, un nou punct, intitulat "Verificarea constituționalității inițiativelor de revizuire a Constituției". În urma republicării Legii nr. 47/1992, atât în anul 2004, cât și în anul 2010, textele cuprinse în cadrul acestui punct, renumerotat ca subsecțiunea 2, au devenit, în urma renumerotării, cele ale art. 19-23 din lege, cu următorul conținut:

*"**Art. 19. -***
Înainte de sesizarea Parlamentului pentru inițierea procedurii legislative de revizuire a Constituției, proiectul de lege sau propunerea legislativă, însoțită de avizul Consiliului Legislativ, se depune la Curtea Constituțională, care este obligată ca, în termen de 10 zile, să se pronunțe asupra respectării dispozițiilor constituționale privind revizuirea.

Art. 20. -

La primirea proiectului de lege sau a propunerii legislative, președintele Curții numește un judecător-raportor și stabilește termenul de judecată.

Art. 21. -

(1) *Curtea Constituțională se pronunță asupra proiectului de lege sau a propunerii legislative cu votul a două treimi din numărul judecătorilor.*

(2) *Decizia Curții se comunică celor care au inițiat proiectul de lege sau propunerea legislativă ori, după caz, reprezentantului acestora.*

Art. 22. -

Proiectul de lege sau propunerea legislativă se prezintă Parlamentului numai împreună cu decizia Curții Constituționale, comunicată potrivit art. 21 alin. (2).

Art. 23. -

(1) *În termen de 5 zile de la adoptarea legii de revizuire a Constituției, Curtea Constituțională se pronunță, din oficiu, asupra acesteia, prevederile art. 20 și 21 aplicându-se în mod corespunzător.*

(2) *Decizia prin care se constată că nu au fost respectate dispozițiile constituționale referitoare la revizuire se trimite Camerei Deputaților și Senatului, în vederea reexaminării legii de revizuire a Constituției, pentru punerea ei de acord cu decizia Curții Constituționale."*

15. Totodată, dispozițiile art. 6 alin. (3) și (4) din Legea nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 84 din 24 februarie 2000, astfel cum a fost modificată prin art. unic pct. 2 din Legea nr. 159/2018 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 582 din 10 iulie 2018, prevăd:

*"**(3)** Proiectul legii constituționale, adoptat de către fiecare Cameră a Parlamentului sau de către Camerele reunite în caz de divergență conform art. 151 alin. (2) din Constituția României, republicată, se trimite de îndată Curții Constituționale, care procedează potrivit legii. Dacă se constată că inițiativa legislativă de revizuire depășește limitele revizuirii, aceasta se consideră nefinalizată și se transmite Parlamentului, procedura urmând a fi reluată.*

(4) *Dacă Curtea Constituțională constată că inițiativa legislativă de revizuire nu depășește limitele revizuirii, proiectul legii constituționale se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I, împreună cu decizia Curții Constituționale. Cetățenii României sunt chemați să își exprime voința prin vot în cadrul referendumului național cu privire la revizuirea Constituției, în ultima duminică a perioadei de 30 de zile prevăzută la art. 151 alin. (3) din Constituția României, republicată, calculată de la data adoptării de către Parlament a proiectului legii constituționale, Guvernul având obligația de a aduce la cunoștința publică, de îndată, prin mijloace de comunicare în masă, textul acestuia și data referendumului național."*

16. Atribuția suplimentară conferită Curții în materia revizuirii constituționale cu prilejul revizuirii Constituției din anul 2003 vizează, așadar, un al doilea tip de control, exercitat din oficiu asupra Legii de revizuire a Constituției, deci ulterior adoptării de către Parlament a propunerii legislative sau proiectului de lege referitor la revizuirea Constituției.

17. Curte reține, pe de o parte, că, până la momentul revizuirii Constituției din anul 2003, acest control, asupra legii constituționale adoptate de Parlament, și nu asupra inițiativei de revizuire a Legii fundamentale, nu era reglementat la nivel constituțional ca atribuție distinctă a Curții, iar, pe de altă parte, că legea constituțională nu putea face nici obiectul unei sesizări de neconstituționalitate formulate, în cadrul controlului a priori, în temeiul art. 144 lit. a) teza întâi din Constituția din anul 1991, datorită regimului său constituțional cu totul diferit de cel al celorlalte legi - organice sau ordinare - adoptate de legiuitorul suveran și trimise Președintelui statului spre promulgare (a se vedea pe larg, în acest sens, Decizia nr. 356 din 23 septembrie 2003, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 686 din 30 septembrie 2003, Decizia nr. 385 din 15 octombrie 2003, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 728 din 17 octombrie 2003, și Decizia nr. 612 din 3 octombrie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 922 din 23 noiembrie 2017, paragraful 44).

18. În lumina Constituției revizuite în anul 2003, legea constituțională, în considerarea regimului său juridic cu totul specific, nu poate constitui obiect al controlului a priori de constituționalitate reglementat de art. 146 lit. a) din Legea fundamentală, însă reprezintă, separat, obiect al unei atribuții distincte a Curții, și anume controlul exercitat exclusiv din oficiu, în acord cu normele cuprinse la art. 23 din Legea nr. 47/1992, prin raportare la art. 146 lit. l) din Constituție.

19. Prin urmare, revenind la cauza de față, Curtea constată că, în acord cu prevederile constituționale și legale anterior menționate, Senatul a transmis Curții Constituționale Legea de revizuire a Constituției României (L. 569/2016), adoptată de Camera Deputaților în ședința din data de 9 mai 2017 și de Senat în ședința din data de 11 septembrie 2018, pentru exercitarea, din oficiu, a competenței Curții prevăzute de art. 23 din Legea nr. 47/1992, prin raportare la art. 146 lit. l) din Constituție.

20. Așa fiind, Curtea Constituțională, în temeiul art. 144 lit. l) din Constituție și al art. 23 din Legea nr. 47/1992, republicată, este competentă să soluționeze prezenta cauză, având ca obiect exercitarea, din oficiu, a controlului de constituționalitate asupra Legii de revizuire a Constituției.

(II) Limitele controlului exercitat din oficiu de Curtea Constituțională asupra Legii de revizuire a Constituției

21. În considerarea art. 146 lit. a) și l) din Constituție, legiuitorul ordinar a reglementat în mod distinct, în cadrul Legii organice a Curții Constituționale, cap. III, secțiunea a 2-a,

subsecțiunea 2 - "Verificarea constituționalității inițiativelor de revizuire a Constituției", norme referitoare la procedura jurisdicțională aplicabilă în materia exercitării competenței Curții cu privire la procesul de revizuire a Constituției.

22. Astfel, art. 19-22 din Legea nr. 47/1992, republicată, detaliază regulile procedurale incidente cu prilejul exercitării, din oficiu, a controlului de constituționalitate cu privire la inițiativele de revizuire, astfel cum această atribuție este consacrată de art. 146 lit. a) teza finală din Constituție, în timp ce art. 23 din aceeași lege vizează, distinct, controlul exercitat din oficiu asupra legii de revizuire a Constituției în temeiul art. 146 lit. l) din Constituție, care nu se poate manifesta decât într-o etapă subsecventă adoptării în Parlament a propunerii legislative/proiectului de lege referitor la revizuirea Constituției. Prin urmare, intervenția din oficiu a Curții Constituționale în cursul procesului de revizuire a Constituției este una etapizată și obligatorie, inexistența oricăreia dintre cele două forme de control exercitat de Curte conducând în mod direct la blocarea cursului procesului de revizuire sau la afectarea caracterului său constituțional.

23. Într-o primă etapă, așadar, obiectul controlului de constituționalitate exercitat din oficiu de Curte îl reprezintă inițiativa de revizuire a Constituției. În ce privește limitele acestui prim control, art. 19 din Legea nr. 47/1992 prevede obligația Curții de a se pronunța "asupra respectării dispozițiilor constituționale privind revizuirea".

Indiferent de autorul inițiativei de revizuire, în sensul că inițiatorul acesteia este fie Președintele României, la propunerea Guvernului, fie cel puțin o pătrime din numărul deputaților ori al senatorilor, fie cel puțin 500.000 de cetățeni cu drept de vot - subiecte de drept expres și limitativ prevăzute de art. 150 alin. (1) din Constituție -, aceasta se depune la Curtea Constituțională în vederea verificării de către instanța constituțională a exigențelor privind revizuirea. Decizia Curții se comunică inițiatorului/inițiatorilor, iar inițiativa de revizuire va fi prezentată Parlamentului, sub forma unui proiect de lege sau a unei propuneri legislative, după caz, numai împreună cu decizia Curții Constituționale.

24. Raportat la această primă etapă, precum și la obiectul prezentei cauze, Curtea constată că inițiativa legislativă a cetățenilor intitulată "Lege de revizuire a Constituției României", prin care se propunea modificarea art. 48 alin. (1) din Constituția României, a făcut obiectul controlului exercitat din oficiu de Curtea Constituțională în temeiul art. 146 lit. a) teza a doua din Constituție, al prevederilor Legii nr. 47/1992, republicată, și al prevederilor Legii nr. 189/1999 privind exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni, republicată, în urma căruia Curtea a pronunțat Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 857 din 27 octombrie 2016.

25. Controlul exercitat de Curte cu acel prilej s-a raportat la dispozițiile constituționale ale art. 150 - Inițiativa de revizuire și art. 152 - Limitele revizuirii și la cele ale art. 7 din Legea nr. 189/1999 și a vizat atât constituționalitatea extrinsecă, cât și cea intrinsecă a inițiativei de revizuire.

26. Sub aspect extrinsec, Curtea a verificat îndeplinirea condițiilor de constituționalitate referitoare la întrunirea numărului minim de susținători pentru promovarea inițiativei, prevăzut de art. 150 alin. (1) din Constituție, respectarea dispersiei teritoriale în județe și în municipiul București, prevăzute de art. 150 alin. (2) din Constituție, precum și condițiile impuse de Legea nr. 189/1999 în privința publicării inițiativei legislative cetățenești și a atestării listelor de susținători (a se vedea paragrafele 31-35 din decizia mai sus menționată).

27. Sub raportul constituționalității intrinseci, controlul exercitat de Curte prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016 a vizat respectarea art. 152 din Constituție, respectiv respectarea limitelor revizuirii impuse de însăși Actul fundamental prin textul normei menționate.

28. În acest demers, Curtea a avut de analizat, prin raportare la dispozițiile art. 152 alin. (1) și (2) din Constituție, dacă obiectul revizuirii îl constituie caracterul național, independent, unitar și indivizibil al statului român, forma republicană de guvernământ, integritatea teritoriului, independența justiției, pluralismul politic și limba oficială, precum și dacă modificările propuse au ca efect suprimarea drepturilor și a libertăților fundamentale sau a garanțiilor acestora. Curtea a constatat că modificarea propusă nu pune în discuție valorile expres și limitativ enumerate de art. 152 alin. (1) din Constituție, statuând că inițiativa de revizuire a Constituției este constituțională prin raportare la dispozițiile alin. (1) al art. 152 din Legea fundamentală.

29. Analizând conformitatea modificării propuse cu prevederile alin. (2) al art. 152 din Legea fundamentală, referitoare la interdicția suprimării vreunui drept sau libertăți fundamentale sau a garanțiilor acestora, Curtea a examinat redactarea art. 48 alin. (1) din Constituție, în forma propusă de inițiatorii revizuirii, prin raportare la definiția noțiunii "a suprima", și a constatat că aceasta nu este de natură să facă să dispară sau să înlăture, să elimine ori să anuleze instituția căsătoriei și că toate garanțiile dreptului la căsătorie, astfel cum sunt consacrate în textul constituțional de referință, rămân neschimbate. **Prin înlocuirea sintagmei "între soți" cu sintagma "între un bărbat și o femeie" se realizează doar o precizare în privința exercitării dreptului fundamental la căsătorie, în sensul stabilirii exprese a faptului că aceasta se încheie între parteneri de sex biologic diferit, aceasta fiind, de altfel, chiar semnificația originară a textului consacrat în Constituția din anul 1991** (în acest sens, a se vedea considerentele cuprinse la paragrafele 36-42 din Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016).

30. Curtea a subliniat, la paragraful 30 al Deciziei nr. 580 din 20 iulie 2016, că nu intră în competența sa examinarea oportunității propunerii de revizuire a Constituției, aceasta revenind Parlamentului, în calitate de organ reprezentativ suprem, respectiv cetățenilor, care își pot exprima direct voința prin referendumul ce constituie ultima etapă a procedurii de adoptare a legilor constituționale, în conformitate cu art. 151 din Legea fundamentală.

31. Al doilea control efectuat din oficiu de Curtea Constituțională în cursul procedurii de revizuire a Constituției intervine, în temeiul art. 146 lit. l) din Constituție și al art. 23 din Legea nr. 47/1992, imediat după ce proiectul de lege sau, după caz, propunerea legislativă

de revizuire a Constituției a fost adoptat/ă de Parlament și a devenit lege pentru revizuirea Constituției, deci după finalizarea procedurii legislative parlamentare de revizuire a Constituției. Obiectul controlului de constituționalitate exercitat de Curtea Constituțională îl reprezintă, de această dată, legea de revizuire a Constituției. În privința limitelor acestui tip de control de constituționalitate, legiuitorul ordinar nu a reglementat repere diferite față de cele fixate pentru exercitarea primului tip de control, având ca obiect proiectul de lege sau propunerea legislativă de revizuire a Constituției. În acest sens, art. 23 alin. (2) din Legea nr. 47/1992 prevede că "Decizia prin care se constată că nu au fost respectate dispozițiile constituționale referitoare la revizuire se trimite (...)", sintagmă ce se regăsește și la art. 19 teza finală din legea menționată.

32. Din economia dispozițiilor art. 19-23 ale Legii nr. 47/1992, raportat și la succesiunea etapelor ce caracterizează procedura de revizuire a Constituției, rezultă concluzia potrivit căreia, la efectuarea celui de-al doilea tip de control, exercitat asupra legii de revizuire a Constituției, Curtea nu va reanaliza aceleași aspecte ce au constituit obiect al controlului exercitat asupra proiectului de lege sau a propunerii legislative referitoare la revizuirea Constituției, în măsura în care, în cursul procedurii parlamentare legislative de adoptare a respectivei/respectivului propuneri legislative sau proiect de lege, conținutul acesteia/acestuia nu a suferit modificări de substanță.

33. În ipoteza în care nu se va constata o diferență specifică normativă de conținut, Curtea își va raporta controlul - din sfera tuturor "dispozițiilor constituționale referitoare la revizuire" și care, în concret, se regăsesc la titlul VII - Revizuirea Constituției, art. 150-152 din Constituție - doar la cele care nu au fost avute în vedere de Curte cu prilejul pronunțării deciziei anterioare, referitoare la constituționalitatea inițiativei de revizuire.

34. Dacă, dimpotrivă, în exercitarea rolului său de autoritate suverană de legiferare, Parlamentul, în cadrul procedurii parlamentare de revizuire a Constituției, a adus modificări asupra propunerii legislative/proiectului de lege de revizuire și se constată o diferență specifică de conținut normativ substanțial la nivelul legii constituționale, atunci revine Curții obligația de a reevalua noul conținut al legii de revizuire prin raportare la prevederile art. 152 din Constituție, referitoare la limitele revizuirii.

35. Condițiile de constituționalitate extrinsecă și de legalitate pentru exercitarea dreptului de inițiativă a revizuirii Constituției, odată validate prin decizia anterioară a Curții referitoare la inițiativa legislativă de revizuire a Constituției, nu vor mai face obiectul controlului de constituționalitate exercitat asupra legii de revizuire a Constituției, deoarece, în lipsa vreunei modificări în ceea ce le privește, se vor menține considerentele din decizia anterioară cu referire la respectarea acestora.

36. În lumina acestor precizări cu titlu prealabil, raportat la obiectul specific cauzei de față, Curtea constată că cele reținute prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, referitoare la respectarea condițiilor privind inițiativa revizuirii prevăzute în art. 150 din Constituție, se mențin, mutatis mutandis, și în prezentul dosar.

(III) Analiza constituționalității Legii de revizuire a Constituției

37. În considerarea celor de mai sus, Curtea, raportat la cauza de față, urmează a verifica, mai întâi, dacă există o diferență specifică de conținut normativ substanțial între legea constituțională ce constituie obiectul prezentei cauze, respectiv Legea de revizuire a Constituției, adoptată de Camera Deputaților în ședința din data de 9 mai 2017 și de Senat în ședința din data de 11 septembrie 2018, pe de o parte, și, pe de altă parte, inițiativa legislativă a cetățenilor, intitulată "Legea de revizuire a Constituției", ce a constituit obiectul controlului exercitat din oficiu de Curte, concretizat prin pronunțarea Deciziei nr. 580 din 20 iulie 2016.

38. Astfel, Curtea constată că, prin inițiativa de revizuire a Constituției examinată prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, se propunea o nouă redactare a alin. (1) al art. 48 din Constituție, după cum urmează: "Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între un bărbat și o femeie, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor." (paragraful 38 al deciziei).

39. Prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, analizând constituționalitatea intrinsecă a inițiativei de revizuire a art. 48 alin. (1) din Constituție prin raportare la art. 152 alin. (2) din Legea fundamentală, Curtea a constatat, mai întâi «că textul propus a fi modificat are ca denumire marginală Familia, iar, în conținut, stabilește o serie de principii și garanții în privința căsătoriei. Având în vedere conținutul reglementării, Curtea reține că art. 48 din Constituție consacră și protejează dreptul la căsătorie, și relațiile de familie rezultând din căsătorie, distinct de dreptul la viață familială/respectarea și ocrotirea vieții familiale, cu un conținut juridic mult mai larg, consacrat și ocrotit de art. 26 din Constituție, potrivit căruia

*"**(1)** Autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată.*

***(2)** Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri." Noțiunea de viață de familie este complexă, cuprinzând inclusiv raporturile de familie de fapt, distinct de relațiile de familie rezultând din căsătorie, a căror importanță a îndrituit legiuitorul constituant să evidențieze distinct, în art. 48, protecția relațiilor de familie rezultând din căsătorie și din legătura între părinți și copii. 41. Întrucât propunerea de revizuire a Constituției vizează doar căsătoria și relațiile de familie ce rezultă din căsătorie, iar nu viața de familie în sensul art. 26 din Constituție, Curtea urmează să stabilească numai dacă prin modificarea propusă de inițiatorii revizuirii Constituției se suprimă dreptul la căsătorie, ori o garanție a acestuia.» (paragrafele 40 și 41)*

40. Analizând comparativ acest text cu cel cuprins la art. I din Legea de revizuire a Constituției ce constituie obiectul prezentei cauze, Curtea constată că nu există nicio diferență de conținut normativ substanțial.

41. Față de forma propunerii legislative propusă de inițiator, legea adoptată de Parlament și supusă în prezent controlului Curții cuprinde doar diferențe formale de redactare, justificate de necesitatea unor corecții ce țin de rigorile tehnicii legislative. Pentru un spor de precizie normativă, astfel cum se recomandă și în avizul Consiliului Legislativ, legiuitorul a operat modificări de structură a actului normativ, precum și unele reformulări ale părții introductive a articolului unic al propunerii legislative, astfel: dacă în forma inițiatorului, inițiativa de revizuire cuprindea un articol unic, legea adoptată de Parlament este structurată în 2 articole (art. I și art. II), având în vedere necesitatea prevederii într-un articol distinct și a normei privind supunerea spre aprobare prin referendum a revizuirii Constituției; partea introductivă a articolului unic din inițiativa legislativă de revizuire, devenit art. I din lege, a suferit unele modificări pentru respectarea exigențelor privind normele de tehnică legislativă pentru elaborarea actelor normative [sintagma "alineatul (1)" a fost plasată în fața sintagmei "articolului 48", iar după sintagma "Constituția României" a fost introdusă sintagma "revizuită prin Legea nr. 429/2003, aprobată prin referendumul național organizat în zilele de 18-19 octombrie 2003 și"].

42. Aceste intervenții ale legiuitorului sunt inerente actului de legiferare și nu afectează cu nimic intenția inițiatorului, materializată în propunerea legislativă cetățenească de revizuire a Constituției ce vizează, în substanța sa, modificarea art. 48 alin. (1) din Constituție, în sensul înlocuirii sintagmei "între soți", din actuala redactare a normei constituționale, cu sintagma "între un bărbat și o femeie".

43. Prin urmare, în lipsa unei diferențe specifice de conținut normativ substanțial între legea constituțională ce constituie obiectul prezentei cauze și inițiativa legislativă a cetățenilor, intitulată "Legea de revizuire a Constituției", asupra căreia Curtea s-a pronunțat prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, rezultă aplicarea, mutatis mutandis, a considerentelor pentru care instanța de jurisdicție constituțională a constatat, prin dispozitivul acestei decizii, că inițiativa legislativă a cetățenilor intitulată "Lege de revizuire a Constituției României" îndeplinește condițiile prevăzute de art. 150 și art. 152 din Constituție. Această concluzie se răsfrânge inclusiv în privința respectării exigențelor impuse de art. 152 alin. (3) din Legea fundamentală, având în vedere că, față de situația de fapt constatată prin Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016 în ce privește îndeplinirea acestor condiții, până în prezent, nu a intervenit niciuna dintre situațiile enumerate în cuprinsul normei fundamentale - stare de asediu, stare de urgență sau timp de război - care să interzică revizuirea Constituției.

44. Având în vedere faptul că examenul de constituționalitate exercitat din oficiu de Curte în temeiul art. 23 din Legea nr. 47/1992, coroborat cu art. 146 lit. l) din Constituție, se raportează, în concret, la dispozițiile art. 150-152 ce formează titlul VII - Revizuirea Constituției din Constituție, raportat la concluzia potrivit căreia considerentele referitoare la respectarea art. 150 și art. 152 din Constituție, reținute în Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, se mențin și în prezenta cauză, rezultă că, în continuare, Curtea urmează a analiza constituționalitatea Legii de revizuire a Constituției prin raportare la prevederile art. 151 din Legea fundamentală, care au următorul cuprins:

*"**ARTICOLUL 151** **Procedura de revizuire***

***(1)** Proiectul sau propunerea de revizuire trebuie adoptată de Camera Deputaților și de Senat, cu o majoritate de cel puțin două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere.*

***(2)** Dacă prin procedura de mediere nu se ajunge la un acord, Camera Deputaților și Senatul, în ședință comună, hotărăsc cu votul a cel puțin trei pătrimi din numărul deputaților și senatorilor.*

***(3)** Revizuirea este definitivă după aprobarea ei prin referendum, organizat în cel mult 30 de zile de la data adoptării proiectului sau a propunerii de revizuire."*

45. Dată fiind etapa în care se află în prezent procesul de revizuire a Constituției, Curtea va avea în vedere doar prevederile alineatelor (1) și (2) ale art. 151. Verificarea respectării procedurii referendare și confirmarea rezultatului referendumului reprezintă etape ulterioare în care Curtea, în temeiul art. 146 lit. i) din Constituție, urmează să se pronunțe, pentru ca revizuirea Constituției să fie, potrivit art. 151 alin. (3) din Constituție, definitivă.

46. De altfel, de esența competenței referitoare la exercitarea, din oficiu, a controlului de constituționalitate asupra legii de revizuire a Constituției, atribuite Curții de art. 23 din Legea nr. 47/1992, raportat la art. 146 lit. l) din Constituție, este, prin definiție, efectuarea controlului prin raportare la prevederile art. 151 alin. (1) și (2) din Legea fundamentală, referitoare la regulile constituționale aplicabile procedurii parlamentare de revizuire a Constituției, având în vedere faptul că obiectul acestui tip de control îl reprezintă legea de revizuire, astfel cum a fost aceasta adoptată de Parlament.

47. Dispozițiile art. 151 alin. (1) din Constituție reglementează procedura parlamentară pentru adoptarea legilor constituționale, prin stabilirea unor condiții de vot și de procedură speciale, astfel:

a) adoptarea trebuie să aibă loc în fiecare Cameră a Parlamentului;

b) majoritatea de vot trebuie să fie una calificată, respectiv de cel puțin două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere;

c) în caz de divergență, inițierea procedurii de mediere prin instituirea unei comisii paritare de mediere și, după caz, adoptarea legii în ședință comună a celor două Camere ale Parlamentului, cu votul a cel puțin trei pătrimi din numărul deputaților și al senatorilor.

48. Analizând procedura parlamentară de adoptare a Legii de revizuire a Constituției, conform fișei sale legislative, Curtea constată că aceasta a fost adoptată de Camera Deputaților în ședința de plen din data de 9 mai 2017. Conform mențiunilor finale din legea astfel adoptată, au fost respectate prevederile art. 151 alin. (1) din Constituția României, republicată. Potrivit stenogramei ședinței Camerei Deputaților din data de 9 mai 2017, pct. 9, propunerea legislativă (inițiativă cetățenească) de revizuire a Constituției a fost adoptată după cum urmează: 232 de voturi pentru, 22 împotrivă, 13 abțineri și 3 deputați care nu au votat. Având în vedere totalul de 329 de deputați aleși în Camera Deputaților în legislatura

2016-prezent, rezultă că a fost îndeplinită condiția majorității calificate de două treimi, prevăzută de art. 151 alin. (1) din Constituție, pentru adoptarea Legii de revizuire a Constituției de către Camera Deputaților.

49. Cât privește adoptarea legii constituționale în Senat, aceasta a avut loc în ședința din data de 11 septembrie 2018, prin exprimarea a 107 voturi pentru, 13 voturi împotrivă și 7 abțineri, ceea ce echivalează cu îndeplinirea condiției majorității calificate de două treimi, raportat la totalul celor 136 de senatori aleși în Senatul României în legislatura 2016-prezent.

50. Comparând cele două forme ale legii de revizuire, adoptate de fiecare dintre cele două Camere ca urmare a exprimării votului în condițiile art. 151 alin. (1) din Constituție, Curtea reține că nu există nicio diferență de redactare normativă. Prin urmare, neexistând nicio situație de divergență cu privire la conținutul normativ al celor două forme adoptate de fiecare dintre cele două Camere ale Parlamentului, nu se poate pune în discuție nici incidența alin. (2) al art. 152 din Constituție, referitor la procedura medierii și, respectiv, la cea a adoptării în ședință comună.

51. Referitor la ordinea de adoptare în cadrul fiecărei Camere a legii de revizuire, Curtea constată că Legea fundamentală nu stabilește, exclusiv cu privire la legile constituționale, nicio ordine de sesizare a Camerelor, așa cum procedează în cazul celorlalte legi, potrivit art. 75 din Constituție.

52. Procedura parlamentară de adoptare a legilor constituționale, reglementată în Constituția revizuită în anul 2003, este una distinctă de cea aplicată în cazul adoptării legilor organice sau ordinare și corespunde, practic, procedurii prevăzute de Adunarea Constituantă originară în Constituția din 1991, la art. 147 - Procedura revizuirii.

53. Astfel, regula bicameralismului diferențiat și funcțional a fost consacrată de Constituția revizuită în anul 2003 numai în privința legilor ordinare și organice, în timp ce, în privința legilor constituționale, legiuitorul constituant derivat a respectat voința Adunării Constituante originare și a menținut regula bicameralismului perfect, fără a institui, așadar, o ordine prestabilită de sesizare sau de adoptare a legii constituționale. Astfel cum rezultă din art. 147 din Constituția din 1991 și din art. 151 al Constituției revizuite în anul 2003, esențială, în cadrul acestei proceduri speciale, este dezbaterea și adoptarea legii de revizuire de către fiecare Cameră a Parlamentului în parte, prin întrunirea voinței a cel puțin două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere sau, în cazul adoptării în ședință comună, a cel puțin trei pătrimi din numărul total al deputaților și senatorilor.

54. În acest sens, Curtea Constituțională, prin Decizia nr. 431 din 21 iunie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 581 din 20 iulie 2017, a reținut următoarele:

"Totuși, în privința legilor constituționale, legiuitorul constituant derivat nu a stabilit dihotomia Cameră de reflecție/Cameră decizională și nu a eliminat procedura medierii, păstrând-o neschimbată. Așadar, deși, în urma modificării Constituției în 2003, s-a eliminat din procedura legislativă generală instituția medierii, în cazul procedurii de revizuire - ca

expresie a legitimității egale a Camerelor Parlamentului - s-a menținut medierea în caz de divergență între două texte adoptate diferit în cele două corpuri legiuitoare. Practic, în această procedură s-a menținut bicameralismul perfect, voința niciuneia dintre Camere neputând să prevaleze *ab initio* celeilalte pentru rațiuni lesne de înțeles: importanța procedurii și necesitatea unui consens cât mai mare la nivel parlamentar pentru modificarea Constituției statului, Constituție calificată drept rigidă sub aspectul modului său de revizuire. (...) 30. Așadar, în privința inițiativei de revizuire a Constituției, legiuitorul constituant a păstrat procedura parlamentară aplicabilă acesteia încă din anul 1991, astfel cum aceasta a fost concepută de legiuitorul constituant originar. Or, astfel cum s-a arătat, această procedură era similară cu cea de adoptare, anterior anului 2003, a legilor organice și ordinare, iar elementele de similitudine se identifică și în privința modului de sesizare a Camerelor, a procedurii de mediere și a celei de divergență, dacă prin mediere nu se ajunge la un acord. Această procedură nu presupunea stabilirea unei prime Camere sesizate și a uneia care decidea, consecutiv pronunțării primei, în mod definitiv, sesizarea Camerelor fiind lăsată la libera apreciere a inițiatorului." (paragrafele 29 și 30 din decizie).

55. Potrivit adresei inițiatorului, propunerea legislativă de revizuire a Constituției a fost înaintată Senatului de către Comitetul de inițiativă (cetățenească) în temeiul "art. 150 din Constituție și al art. 89 din Regulamentul Senatului", fiind înregistrată la Biroul permanent al Senatului în data de 23 mai 2016. Alin. (5) al art. 89 din Regulamentul Senatului atunci în vigoare prevedea că "Legile constituționale pot fi inițiate în condițiile art. 150 și 151 din Constituția României, republicată."

56. În cursul procedurii legislative la Senat, Comisia juridică, de numiri, disciplină și imunități, împreună cu Comisia pentru constituționalitate, libertăți civile și monitorizare a executării hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului a elaborat o recomandare, aprobată de Biroul permanent la data de 8 februarie 2017, în urma căreia inițiativa legislativă a fost transmisă la Camera Deputaților. În respectiva recomandare se propune "scoaterea propunerii legislative de pe ordinea de zi a plenului și transmiterea acesteia Camerei Deputaților, spre dezbatere și adoptare, deoarece, potrivit art. 151 din Constituția României, propunerea legislativă nu urmează circuitul specific legilor ordinare și legilor organice." Subsecvent, în urma observației potrivit căreia "nu există o reglementare a vreunei proceduri speciale de revizuire a Constituției în regulamentele parlamentare", se propune Biroului permanent să sesizeze "Comisia pentru regulament și Comisia pentru constituționalitate, libertăți civile și monitorizare a executării hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului să elaboreze și prezinte în regim de urgență propuneri de modificare a regulamentului Senatului și a Regulamentului activităților comune ale Camerei Deputaților și Senatului privind procedurile referitoare la parcursul de legiferare a inițiativelor de revizuire", aspect ce se sugerează a fi analizat și de către Camera Deputaților pentru a se asigura un parcurs legislativ în ambele Camere, inclusiv cu privire la procedura medierii sau a adoptării în ședință comună.

57. Primind inițiativa legislativă cetățenească de revizuire a Constituției, Biroul permanent al Senatului, observând faptul că aceasta "nu urmează circuitul specific legilor ordinare și legilor organice", a înaintat-o Camerei Deputaților, pentru dezbatere și adoptate, însă nu în calitate de Cameră de reflecție, sesizată în sensul art. 75 din Constituție, deoarece, așa cum se afirmă, nu se aplică regulile competenței diferențiate a fiecărei Camere, specifice legilor ordinare și celor organice.

58. Curtea reține că, în privința legilor constituționale, Legea fundamentală nu prestabilește o ordine de sesizare și adoptare de către fiecare dintre cele două Camere ale Parlamentului. Succesiunea de sesizare și adoptare este una cu semnificație exclusiv cronologică și fără niciun efect în privința constituționalității procedurii parlamentare de adoptare a acestora. Evident că una dintre cele două Camere va fi prima sesizată, fără ca prin aceasta să însemne că dobândește calitatea de for de reflecție, așa cum nici a doua Cameră care va adopta legea de revizuire nu poate dobândi calitatea de Cameră decizională. În acest sens, prin Decizia nr. 431 din 21 iunie 2017, paragraful 38, Curtea a statuat faptul că "art. 151 alin. (1) din Constituție nu stabilește o ordine de sesizare a celor două Camere, având în vedere că, în tot cuprinsul Constituției, denumirile membrilor celor două Camere sau a celor două Camere sunt ordonate alfabetic, aspect care nu indică nicio ordine de precădere sau importanță (a se vedea și Decizia nr. 80 din 16 februarie 2014, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 246 din 7 aprilie 2014, pronunțată asupra unei inițiative de revizuire a Constituției care și-a propus, printre altele, inversarea ordinii de enumerare a subiectelor antereferite, fără să se fi adus în discuție vreo modificare a ordinii de sesizare a Camerelor în cadrul art. 151 din Constituție)".

59. Faptul că, ulterior, Senatul a adoptat Hotărârea nr. 37 din 18 aprilie 2017 privind modificarea și completarea Regulamentului Senatului, aprobat prin Hotărârea Senatului nr. 28/2005, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 283 din 21 aprilie 2017, prin care a reglementat dispozițiile art. 149^1, art. 149^2 alin. (6), art. 149^3 și art. 149^4 din Regulamentul Senatului, constatate apoi ca neconstituționale prin Decizia Curții Constituționale nr. 431 din 21 iunie 2017, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 581 din 20 iulie 2017, nu prezintă nicio relevanță în privința constituționalității procedurii parlamentare de adoptare a Legii de revizuire a Constituției ce constituie obiectul prezentei cauze, deoarece aceste texte au fost adoptate ulterior datei la care Biroul permanent al Senatului a hotărât transmiterea propunerii legislative Camerei Deputaților, pentru dezbatere și adoptare.

60. Față de această situație de fapt specifică prezentului proces de revizuire a Constituției, demarat prin exercitarea inițiativei legislative cetățenești, Curtea precizează că, odată cu depunerea inițiativei, sub formă de propunere legislativă, la una dintre cele două Camere ale Parlamentului, rolul inițiatorului se încheie, deschizându-se de drept o nouă procedură, cea parlamentară. În cadrul acestei proceduri este imperativă regula egalității celor două Camere, în sensul că nu există, la nivel constituțional, o ordine prestabilită ce dă prevalență unei Camere, în calitate de for decizional, în fața celeilalte Camere. Or, prin Decizia nr. 431

din 21 iunie 2017, Curtea a constatat neconstituționalitatea unor dispoziții din Regulamentul Senatului prin care era predeterminată tocmai o atare ordine de sesizare și adoptare a propunerii legislative de revizuire a Constituției, neprevăzută de Legea fundamentală, respectiv prima Cameră - Camera Deputaților și Senatul, ultima Cameră. Așadar, autorul inițiativei de revizuire are libertatea de a depune la oricare dintre cele două Camere respectiva propunere legislativă, dar simplul fapt al sesizării uneia dintre acestea (în mod aleatoriu sau nu, exclusiv în funcție de libera sa apreciere) nu prestabilește, la rândul său, ireversibil, ordinea în care propunerea legislativă urmează să intre în circuitul propriu reglementării legii constituționale, prin dezbaterea și adoptarea de către fiecare dintre cele două Camere și nu poate obliga Camerele la o atare ordine. Faptul că, în acest caz, Senatul, forul la care inițiatorul a ales să depună propunerea legislativă, a hotărât să o trimită Camerei Deputaților spre dezbatere și aprobare nu are semnificația unui comportament specific forului decizional, ci reprezintă, pur și simplu, expresia colaborării și dialogului dintre cele două Camere, în spiritul legitimității lor egale în calitate de corpuri ale aceleiași entități indivizibile a Parlamentului, care, în temeiul art. 61 alin. (1) din Constituție, reprezintă unica autoritate legiuitoare a țării. Un astfel de dialog este firesc pentru eficientizarea actului de legiferare, lipsa lui generând, în cazul de față, riscul ivirii unui real conflict negativ de competență. Prin urmare, Curtea nu poate da valențe constituționale simplului fapt al transmiterii de la o Cameră a Parlamentului la cealaltă a propunerii legislative de revizuire a Constituției, din moment ce acest fapt nu are nicio consecință în planul respectării rigorilor impuse de Legea fundamentală în privința procedurii parlamentare legislative de adoptare a legii constituționale.

61. Așadar, fiind îndeplinită cerința adoptării de către fiecare Cameră a Parlamentului cu majoritatea impusă de legiuitorul constituant, respectiv două treimi din numărul membrilor fiecăreia dintre acestea, și nefiind incidentă ipoteza reglementată de art. 151 alin. (2) din Constituție, referitoare la inițierea procedurii de mediere, concluzia nu poate fi decât aceea a respectării procedurii de revizuire prevăzute de art. 151 alin. (1) din Legea fundamentală, norma constituțională de referință în cadrul controlului de constituționalitate exercitat din oficiu în prezenta cauză.

62. Cu privire la documentele depuse la dosar cu titlu de amicus curiae, Curtea reiterează cele reținute în paragraful 30 al Deciziei nr. 580 din 20 iulie 2016, în sensul că aspectele privind oportunitatea revizuirii Constituției prin prezenta lege de revizuire nu pot fi analizate de instanța de contencios constituțional, acestea revenind Parlamentului, în calitate de organ reprezentativ suprem, respectiv cetățenilor, care își pot exprima direct voința la referendumul ce constituie ultima etapă a procedurii de adoptare a legilor constituționale, în conformitate cu prevederile art. 151 din Constituție. Pe de altă parte, **Curtea subliniază faptul că Legea de revizuire a Constituției, care vizează modificarea art. 48 alin. (1) din Legea fundamentală, se referă exclusiv la dreptul la căsătorie și relațiile de familie ce rezultă din căsătorie. Alte drepturi fundamentale, la care fac referire memoriile amicus**

curiae depuse la dosar, nu sunt puse în discuție de această lege și, prin urmare, nu pot face obiectul analizei de constituționalitate a acesteia.

63. Având în vedere aceste considerente, dispozițiile art. 146 lit. l) din Constituție, prevederile art. 23 din Legea nr. 47/1992, precum și dispozițiile Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, cu modificările și completările ulterioare, republicată, cu majoritate de voturi, exprimate în condițiile art. 21 alin. (1), raportat la art. 23 alin. (1) din Legea nr. 47/1992,

CURTEA CONSTITUȚIONALĂ

În numele legii

D E C I D E:

Constată că Legea de revizuire a Constituției României respectă dispozițiile constituționale referitoare la revizuire.

Definitivă și general obligatorie.

Decizia se comunică președinților celor două Camere ale Parlamentului României și se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I.

Pronunțată în ședința din 17 septembrie 2018.

PREȘEDINTELE CURȚII CONSTITUȚIONALE prof. univ. dr. VALER DORNEANU	Magistrat-asistent-șef Claudia-Margareta Krupenschi

OPINIE SEPARATĂ
la Decizia Curții Constituționale nr. 539 din 17 septembrie 2018

În dezacord cu opinia majoritară, considerăm că inițiativa legislativă a cetățenilor intitulată "Lege de revizuire a Constituției României" trebuia respinsă și constatată neconstituționalitatea dispozițiilor modificatoare ale art. 48 alin. (1) din Constituție, motivat de încălcarea art. 152 alin. (2) din Constituție, întrucât acestea suprimă dreptul la căsătorie și garanții ale acestuia.

Inițiativa de revizuire are ca obiect un text cuprins în titlul II al Constituției - Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale, respectiv art. 48 - Familia, care are în prezent următorul cuprins:

*"**(1)** Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor.*
***(2)** Condițiile de încheiere, de desfacere și de nulitate a căsătoriei se stabilesc prin lege. Căsătoria religioasă poate fi celebrată numai după căsătoria civilă.*

***(3)** Copiii din afara căsătoriei sunt egali în fața legii cu cei din căsătorie."*

Se propune o nouă redactare a alin. (1) al art. 48 din Constituție, după cum urmează: "Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între un bărbat și o femeie, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor." Deosebirea față de redactarea actuală a aceluiași alineat constă în înlocuirea sintagmei "între soți" cu sintagma "între un bărbat și o femeie".

În acest context, apreciem necesară determinarea noțiunii de "soț", care este în mod inerent legată de viața de familie și, în consecință, de protecția conferită de art. 26 din Constituție, de art. 7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, precum și de art. 8 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale.

Potrivit articolului 52 alineatul (3) din carta menționată, înțelesul și întinderea drepturilor ce corespund unor drepturi garantate prin Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt aceleași cu cele prevăzute de convenție. Așa fiind, drepturile garantate la articolul 7 din cartă corespund drepturilor garantate la articolul 8 din convenție, având același înțeles și aceeași întindere cu acestea. În continuare, reținem că, potrivit art. 20 alin. (1) din Constituție, "Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte", iar potrivit art. 20 alin. (2), "Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile". Cu alte cuvinte, Constituția României garantează prin intermediul

art. 20 nivelul cel mai sporit de protecție juridică acordat drepturilor fundamentale ale omului.

Cu privire la nivelul/standardul de protecție acordat în materia dreptului la viață privată și de familie, este semnificativă evoluția jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la articolul 8 din convenție. Astfel, "dacă Curtea Europeană a Drepturilor Omului confirmă în mod constant libertatea statelor de a oferi posibilitatea căsătoriei persoanelor de același sex (n.r. a se vedea Hotărârea din 9 iunie 2016, pronunțată în Cauza Chapin și Charpentier împotriva Franței, paragrafele 38, 39 și 48), aceasta a considerat, la începutul anilor 2010, că era "artificial să se continue să se considere că, spre deosebire de un cuplu heterosexual, un cuplu homosexual nu poate cunoaște o «viață de familie» în sensul articolului 8 [din CEDO]" (n.r. a se vedea Hotărârea din 24 iunie 2010, pronunțată în Cauza Schalk și Kopf împotriva Austriei, paragraful 94). De atunci, această interpretare a fost confirmată în mai multe rânduri (Hotărârea din 7 noiembrie 2013, pronunțată în Cauza Vallianatos și alții împotriva Greciei, paragraful 73, Hotărârea din 23 februarie 2016, pronunțată în Cauza PajiÄ[7] împotriva Croației, paragraful 64, Hotărârea din 14 iunie 2016, pronunțată în Cauza Aldeguer Tomas împotriva Spaniei, paragraful 75, precum și Hotărârea din 30 iunie 2016, pronunțată în Cauza Taddeucci și McCall împotriva Italiei, paragraful 58). Curtea Europeană a Drepturilor Omului a confirmat de asemenea că articolul 8 din CEDO impunea statelor obligația de a oferi cuplurilor homosexuale posibilitatea de a obține o recunoaștere legală și protecția juridică a cuplului lor (Hotărârea din 21 iulie 2015, pronunțată în Cauza Oliari și alții împotriva Italiei, paragraful 185). Incidența acestei evoluții în înțelegerea vieții de familie asupra dreptului la căsătorie este certă. Potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, deși "protecția familiei tradiționale poate constitui, în anumite circumstanțe, un scop legitim [...], [ea] consideră că, în domeniul în cauză, și anume acordarea unui permis de ședere pentru un motiv legat de familie unui partener străin homosexual, protecția respectivă nu poate constitui un motiv «deosebit de solid și de convingător», de natură să justifice, în circumstanțele speței, o discriminare pe motive de orientare sexuală". Curtea Europeană a Drepturilor Omului consideră că o diferență de tratament care se întemeiază doar - sau în mod decisiv - pe considerații legate de orientarea sexuală a reclamantului este pur și simplu inacceptabilă în raport cu CEDO (Hotărârea din 23 februarie 2016, pronunțată în Cauza PajiÄ[7] împotriva Croației, paragrafele 59 și 84 sau Hotărârea din 30 iunie 2016, pronunțată în Cauza Taddeucci și McCall împotriva Italiei, paragraful 89)". Cu alte cuvinte, în temeiul art. 8 coroborat cu art. 14 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, astfel cum a fost interpretat în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, pentru obținerea reunificării familiale, discriminarea dintre cupluri necăsătorite de același sex și cupluri necăsătorite de sex diferit, bazată doar pe orientarea sexuală, constituie o discriminare interzisă potrivit Convenției. Curtea a observat că tocmai lipsa posibilității, pentru cuplurile homosexuale, de a avea acces la o formă de recunoaștere legală (situație similară celei din România), i-a plasat pe reclamanți într-o situație diferită de cea a unui cuplu heterosexual necăsătorit. Chiar dacă s-ar presupune că, la momentul litigiului, Convenția nu obliga statul membru să prevadă,

pentru persoanele de același sex angajate într-o relație stabilă și serioasă, posibilitatea de a încheia o uniune civilă sau un parteneriat înregistrat care să le ateste statutul și să le garanteze anumite drepturi esențiale, aceasta nu schimbă cu nimic constatarea că, spre deosebire de un cuplu heterosexual, cel de-al doilea reclamant nu dispunea, în Italia, de niciun mijloc legal pentru a i se recunoaște statutul de "membru al familiei" primului reclamant și, astfel, pentru a putea beneficia de un permis de ședere pe motive de reunificare a familiei (paragraful 95 din Hotărârea din 30 iunie 2016). În opinia Curții, interpretarea restrictivă a noțiunii de "membru al familiei" aplicată celui de-al doilea reclamant nu a luat în considerare situația personală a reclamanților și, în special, imposibilitatea lor de a obține în Italia un mod de recunoaștere juridică a relației lor (paragraful 96). În lumina celor de mai sus, Curtea a considerat că, la momentul litigiului, prin decizia de a trata, în vederea acordării permisului de ședere pe motive de reunificare a familiei, cuplurile homosexuale la fel ca și cuplurile heterosexuale care nu și-au regularizat situația, statul a încălcat dreptul reclamanților de a nu face obiectul unei discriminări bazate pe orientare sexuală în exercitarea drepturilor lor din perspectiva articolului 8 din Convenție.

Plecând de la premisa că dreptul la respectarea vieții private și de familie, garantat de articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale, este un drept fundamental, având același domeniu de aplicare precum cel garantat de articolul 8 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, și având în vedere jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, potrivit căreia relația pe care o are un cuplu format din persoane de același sex este susceptibilă să intre în sfera noțiunii "viață privată", precum și a noțiunii "viață de familie" la fel ca cea a unui cuplu heterosexual care se află în aceeași situație (Hotărârea din 7 noiembrie 2013, pronunțată în Cauza Vallianatos și alții împotriva Greciei, sau Hotărârea din 14 decembrie 2017, pronunțată în Cauza Orlandi și alții împotriva Italiei), constatăm că modificarea operată prin legea de revizuire a Constituției încalcă interdicția suprimării vreunui drept sau libertate fundamentală sau a garanțiilor acestora, consacrată de art. 152 alin. (2) din Constituție, întrucât restrânge sfera de incidență a instituției căsătoriei. Dispozițiile art. 48 cu titlul marginal Familia consacră și protejează dreptul la căsătorie și relațiile de familie rezultând din căsătorie, parte integrantă, iar nu distinctă, a dreptului la viață familială/respectarea și ocrotirea vieții familiale, cu un conținut juridic mult mai larg, consacrat și ocrotit de art. 26 alin. (1) din Constituție, potrivit căruia "Autoritățile publice respectă și ocrotesc viața intimă, familială și privată".

Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, prin noțiunea "a suprima" se înțelege "a face să dispară, a înlătura, a elimina, a anula". Examinând redactarea art. 48 alin. (1) din Constituție, propusă de inițiatorii revizuirii, constatăm că, deși aceasta nu este de natură să facă să dispară sau să înlăture, elimine ori anuleze instituția căsătoriei, prin înlocuirea sintagmei "între soți", neutră din punct de vedere al sexului persoanelor căsătorite, cu sintagma "între un bărbat și o femeie" nu se realizează "doar o precizare în privința exercitării dreptului fundamental la căsătorie", așa cum se susține în opinia majoritară. Stabilirea expresă a faptului că aceasta se încheie între parteneri de sex biologic diferit

înlătură orice altă interpretare, restrângând în mod nepermis sfera de incidență a instituției căsătoriei, cu suprimarea dreptului la căsătorie al persoanelor de același sex.

În anul 1991, când Constituția României a fost adoptată, deși căsătoria era privită în accepțiunea sa tradițională, ca uniunea între un bărbat și o femeie, reglementarea normativă, consacrată constituțional, nu s-a limitat la o astfel de uniune. Opțiunea legiuitorului constituant din 1991 pentru sintagma "între soți" (nelimitată la uniunea dintre un bărbat și o femeie) demonstrează viziunea sa democratică și progresistă, care a impus o soluție suplă, adaptabilă modificărilor care pot surveni în societate. Această idee este susținută de evoluția ulterioară a legislației europene și internaționale în materia dreptului familiei. Astfel, prezintă relevanță studiul de drept comparat cu privire la legislația statelor europene în vederea identificării formelor legale de protecție a dreptului fundamental la viață intimă, familială și privată în privința persoanelor care formează cupluri homosexuale. Potrivit datelor statistice, treisprezece state membre ale Uniunii Europene au recunoscut căsătoria între persoane de același sex [în ordine cronologică, Regatul Țărilor de Jos, Regatul Belgiei, Regatul Spaniei, Regatul Suediei, Republica Portugheză, Regatul Danemarcei, Republica Franceză, Regatul Unit al Marii Britanii (cu excepția Irlandei de Nord), Marele Ducat al Luxemburgului, Irlanda, Republica Finlanda, Republica Federală Germania și Republica Malta], iar aceasta va fi, de asemenea, posibilă în Austria cel târziu la 1 ianuarie 2019 (prin Hotărârea din 4 decembrie 2017 - G 258- 259/2017, Curtea Constituțională austriacă a anulat dispozițiile Codului civil care limitează dreptul la căsătorie la cuplurile heterosexuale și a statuat, în plus, că, în lipsa unei intervenții a legiuitorului anterior acestei date, căsătoria între persoanele de același sex va fi posibilă începând de la 1 ianuarie 2019). Această recunoaștere juridică a căsătoriei între persoane de același sex nu face decât să reflecte o evoluție generală a societății în privința acestei chestiuni. De asemenea reținem că și alte state din afara Uniunii Europene autorizează căsătoria între persoane de același sex, fie pe cale legislativă, în Canada, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Argentina, Uruguay sau în Brazilia, fie pe cale jurisprudențială, în Mexic, Statele Unite ale Americii, Columbia sau în Taiwan.

Contrar acestor evoluții pe plan internațional și, deși textul constituțional al art. 48 în vigoare nu limitează căsătoria la uniunea între un bărbat și o femeie, legiuitorul infraconstituțional român, prin modificările operate în noul Cod civil, intrat în vigoare în anul 2011, a stabilit în art. 277 interdicția căsătoriei dintre persoane de același sex, nerecunoașterea în România a căsătoriilor dintre persoane de același sex încheiate sau contractate în străinătate fie de cetățeni români, fie de cetățeni străini, precum și nerecunoașterea în România a parteneriatelor civile dintre persoane de sex opus sau de același sex încheiate sau contractate în străinătate fie de cetățeni români, fie de cetățeni străini. Cu alte cuvinte, în prezent, legislația română nu numai că nu oferă nicio formă de protecție juridică relațiilor dintre persoane de același sex, ci, tributară unei viziuni retrograde, nici nu recunoaște căsătoriile sau parteneriatele civile dintre persoane de același sex încheiate sau contractate în străinătate.

Mai mult, ignorând evoluția legislativă internațională în materia protecției drepturilor persoanelor aflate în relații de cuplu cu persoane de același sex, precum și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, legiuitorul constituant român, prin legea supusă controlului de constituționalitate, consacră chiar la nivelul Legii fundamentale în stat restrângerea sferei de incidență a instituției căsătoriei. Justificarea prezentată în expunerea de motive care însoțește propunerea legislativă a cetățenilor este aceea că noua reglementare înlătură orice echivoc pe care utilizarea termenului de "soți" în cuprinsul art. 48 alin. (1) din Constituție ar putea să-l creeze în conturarea noțiunii de "familie", a raportului dintre "familie" și dreptul fundamental al bărbatului și al femeii de a se căsători și de a întemeia o familie. Se arată că prin înlocuirea termenului de "soți", cu expresia "bărbat și femeie", se asigură implementarea precisă și literală a unor expresii consacrate cu puterea unor garanții imuabile destinate ocrotirii familiei. Or, atât din punct de vedere terminologic, cât și din punct de vedere al evoluției instituției căsătoriei în plan juridic, este evident că noțiunea de "soți" nu este identică cu cea de "bărbat și femeie", astfel că, prin această modificare, nu se realizează doar o precizare terminologică (așa cum a reținut Curtea în Decizia nr. 580 din 20 iulie 2016, paragraful 42; de altfel, valabilitatea acestui argument ar pune sub semnul întrebării însăși utilitatea demersului revizionist), ci se suprimă dreptul la căsătorie al persoanelor de același sex, drept garantat de art. 48 din Constituție în forma în vigoare la data revizuirii, precum și dreptul la viață de familie al acestora, garantat de art. 26 din Constituție.

Pentru toate aceste argumente apreciem că "Legea de revizuire a Constituției României" încalcă limitele revizuirii prevăzute de art. 152 alin. (2) din Constituție, astfel că trebuia respinsă ca neconstituțională.

Judecător,
Daniel Marius
Morar